

Dil Felsefesi Bağlamında Wittgenstein'in Tractatus Logico-Philosophicus İle Felsefi Soruşturmalar Döneminin Karşılaştırılması

Dr. Ahmet ALKAYIŞ

Öz

Dil felsefesinin 20. yüzyılın başından başlayarak felsefenin temel çalışma alanı olduğu kabul edilmektedir. Dil felsefesi; değişik söyleme olanaklarını çözümleyen, anlamı anlamlandırmaya çalışan, anlamın nasıl oluştuğunu, dile nasıl iletildiğini araştıran, dil gerçeklik ilişkisini açıklayan, dil-iletişim ilişkisini veren, dil görüngüsünün kavranmasında belirleyici boyutları ele alan bir disiplindir. Bu alan üzerinde yapılan sistematik çalışmalar her ne kadar eski olmasına rağmen, Dil Felsefesi 20. yüzyılda ortaya çıkan yeni bir felsefe disiplindir. Çünkü felsefe tarihinde eskiçağdan beri dil ve dil problemleri dolaylı ya da doğrudan çoğu filozofu ilgilendiren önemli bir konudur. Bu makalede dil felsefesinin belli bir alanına yani dil ve anlam sorununa vurgu yapılarak Josef Johann Ludwig Wittgenstein'in (1889-1951) birinci dönem *Tractatus Logico-Philosophicus* ile ikinci dönem olarak adlandırılan *Felsefi Soruşturmalar* eserleri arasındaki temel ayrımlar nelerdir? sorusuna yanıt aranmıştır. Ayrıca iki dönem arasındaki argümanlar ve özel dil sorunu üzerindeki farklılıklar göz önüne alınarak bir karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil felsefesi, dil problemleri, Felsefi Soruşturmalar, Tractatus Logico-Philosophicus, Wittgenstein.

Comparison Of The Period Of Philosophical Investigations With Wittgenstein's Tractatus Logico-Philosophicus In The Context Of Linguistic Philosophy

Abstract

It is therefore seen that linguistic philosophy has been the main field of philosophy since the beginning of the 20th century. Linguistic philosophy; a discipline that analyzes the possibilities of different meanings, attempts to make sense of meaning, explains how meaning is formed, explores how language is transmitted, explains the relation between language reality and language-communication. Although systematic studies on this field are old, Linguistic Philosophy is a new discipline of philosophy that emerged in the 20th century. Because in the history of philosophy, most philosophers have been concerned with the issue of language and language problems directly or indirectly since ancient times due to its importance. This article focuses on studies conducted in the field of linguistic philosophy in the 20th century. With emphasis on a specific area of linguistic philosophy, namely the problem of language and meaning, what are the fundamental distinctions between the works of the first period of Josef Johann Ludwig Wittgenstein's (1889-1951) *Tractatus Logico-Philosophicus* and the second period of *Philosophical Investigations*? In addition, a comparison was made considering the differences between the two periods and the specific language problem.

Keywords: Linguistic philosophy, Language problems, Philosophical investigations, Tractatus Logico-Philosophicus, Wittgenstein

GİRİŞ

Dil, insanın varoluşundan beri merak edilen ve üzerinde durulan konulardan biridir. Dil üzerinde her ne kadar önceki çağlarda çalışmalar yapılmışsa da 19. ve 20. yüzyıla kadar derinine inip sorgulanmamıştı ve bu sorgulamalar sistemli hale getirilmemişti. Tarihsel bakışın egemen olduğu 19. yüzyılda dil; zaman içinde bir evrim, bir değişim, bir gelişme olarak ele alınmıştır. Dil kadar insana yakın, dil kadar insandan ayrılmaz bir nesne yoktur. Çünkü insan hayatının her aşamasında; yani iletişim kurarken, alış veriş yaparken, sevgi sözcüklerini kullanırken, kavga ederken, kendi kendiyile konuşurken hatta düşünürken hep dili kullanır. O halde dil; belirli bir kültüre ve topluma ait inanç ve davranış çerçevesinde ortaya çıkan, yapıp etmelerin tamamıdır. Bu bağlamda konuşma da en genel anlamıyla dile dayanır. İnsanın dille bildirişme kabiliyeti konuşmadır. İnsan bio-psişik bir özelliğe sahip olduğu için dil ve konuşma yeteneği de onun ayırt edici niteliğidir. “Belirli ve standart anlamları olan sözcüklerden ve bir iletişim yöntemi olarak kullanılan konuşma formlarından meydana gelen yapı ya da bütün”e dil denir. (Cevizci, 2000: 252)

İnsan; kavram ve dil işaretleriyle beraber bu dünyayla karşılaştırılamayan, bu dünyanın zihinsel kaynağı gereğince çok yakın olan mitos, dil, felsefe, sanat ve dinin oluşturduğu biçimler dünyası içinde bulunur. John Rogers Searle, “dil felsefesini zihin felsefesinin bir dalı olduğu; dil ile zihnin, söz edimleri ile zihnin Yönelmişliğinin (Intentionality) ilişkisini kurmayan bir dil felsefesinin eksik olacağı düşüncesindedir.” (Searle, 2000: 55) Dilin felsefi tarzda yapısına bakıldığında varlığın zihinsel bir sembolüyle beraber aynı zamanda simgeleştiren bir varlık olduğu da görülür. Dil felsefesi, “dilin gönderme, doğruluk, anlam ve zorunluluk gibi dikkat çeken belli başlı yanlarına ışık tutan felsefi betimlemeler yapma girişimidir.” (Searle, 2000: 70) Dil bu kavrayışla bağlantılı olarak, zihinsel formların bütününde ortaya çıkar ve bu kavrayışla beraber dilbilimsel bilgi düşünceler dünyasıyla bağ kurulmasına yardımcı olur. Çünkü dilbilim kuramı, konuşucu ve alıcı edinci inceler. Bu edinç sayesinde, konuşan özne şu ya da bu tümcenin dilbilgisi kurallarına uygun olup olmadığını değerlendirir; daha açık bir deyişle belirtmek gerekirse, dilbilgisel tümceleri dilbilgisel olmayan tümcelerden ayırır.

O halde dilbilimin amacı, her şeyden önce, bildirim (*fonetik*) aracı olan dili, bütün özellikleriyle tanımak ve tanıtmaktır. Dolayısıyla burada şu sorular sorulabilir; dil nedir? dil nasıl işler? bir çocuk konuşmayı nasıl öğrenir? gibi. Bu sorular çerçevesinde dilin bilimsel incelenişini ve sağladığı pratik yararlar tartışılmaz. Dil alanında önemli bir diğer konu da bütün öteki bilim dalları gibi, dilbilimin de insanın bu dünyayı ve evreni daha iyi anlamak, anlamlandırmak için duyduğu bilgi ihtiyacını gidermeye çalışmasıdır. Çünkü insan sadece fiziksel evrende değil, aynı zamanda simgesel evrende de yaşamını sürdürmektedir. Bu simgesel evren içerisinde kendini geliştiren, özgürleştiren bir yapısı vardır. Simgesel ağı oluşturan bu yapılar insan yaşamının birer dokusunu oluşturur. İnsanın düşünsel ve deneysel alanda var olan ilerlemesi bu ağı güçlendiren bir yapıya sahiptir.

Dil üzerinde yapılan incelemelerde insanın özü diyebileceğimiz şeye, yalnızca insana özgü olan ve insanın bireysel ya da toplumsal varoluşunun belirleyici yanlarından ayıramayan ayırıcı nitelikler dilde ortaya çıkar. Bu bağlamda dilin olağan kullanımı yaratıcı bir etkinliktir. Olağan dil kullanımının bu yaratıcı yanı; insan dilini, bilinen hayvan iletişim dizgelerinden ayıran temel özelliktir. Çünkü insan, eşsiz zihin özellikleri sayesinde medeniyet ve kültür yaratan, yarattıkları üzerine düşünen bir yetiye sahiptir. Dolayısıyla felsefe tarihinde insan ve insan problemleri, dolaylı ya da doğrudan hemen hemen her filozofu ilgilendiren bir konudur. Bu bağlamda Wittgenstein'ın birinci dönem çalışmalarının bir sonucu olarak felsefe, dili konu edinerek dil felsefesini ayrı bir alan olarak görmüştür. Wittgenstein'in ikinci dönem felsefi çalışmalarıyla dil ile dünya arasındaki ilişkinin ne olduğu sorusunun yanıtını arama üzerine kuruludur. Çünkü bu dönemin önemli bir diğer yönü de dilsel davranışı yöneten kuralları ortaya çıkarmaya yönelik araştırmayı, anlam sorununun bir çözümü olarak görülmesidir. Böylelikle Wittgenstein'in 20. yüzyıl felsefesi; bilime ve akla yönelik sorgulayıcı yaklaşımların, dile yönelik ilginin, özne kavramı üzerinde yürütülen tartışmaların ve zihin problemlerinin arka planını oluşturmaktadır. Bu dönemde çoğu düşünür gibi Wittgenstein'de kendi çalışmalarında belirli bir şekilde çağın kuramsal sorunlarını dillendirmiş ve bu soru/sorunlara yanıt aramıştır.

Wittgenstein'in Tractatus Logico-Philosophicus İle Felsefi Soruşturmalar Döneminin Karşılaştırılması

1.Tractatus Logico-Philosophicus (I. Dönem)

Wittgenstein'in felsefi çalışmalarını genel olarak *Tractatus* ve *Soruşturmalar* olmak üzere iki döneme ayırmak mümkündür. Wittgenstein'in ilk dönem eseri olan "*Tractatus Logico-Philosophicus*" Russell'in etkisinde kaldığı dönemlerde yazdığı bir tür mantık felsefesi denemesidir. Filozof bu dönemde felsefi sorunları mantıksal açıdan incelemekte ve dilin sınırlarını çizerken dünyanın sınırlarını da belirlemeye çalışmaktadır. *Tractatus*, yayımlandıktan sonra mantıkçı pozitivistlerin en fazla yararlandıkları eser olmuştur. Ayrıca Viyana Çevresi okulun felsefi görüşlerinin şekillenmesine de katkısı olmuştur. Jean-Gérard Rossi'ye göre, *Tractatus* dilin iyi işleyişinin imkânının koşulları üzerine bir refleksiyon gibi görünmektedir. Wittgenstein'in asıl hedefi gündelik dilin bir eleştirisini geliştirmek değildir. Çünkü gündelik dil; olduğu şekliyle iyidir, fakat özel olarak komplekstir. Wittgenstein'in bu çalışmadaki amacı gündelik dilin yerine ideal bir mantık dili getirmek değildir. Daha çok dilin mantıksal yapısını gün ışığına çıkarmaktır. O halde dil, gerçekliğin katışıksız bir yeniden sunumu değildir; gerçekliğin bir projeksiyonudur ve ondan yeniden bir yapı üretmez.

1.1. Wittgenstein'da Dil Dünya İlişkisi

Wittgenstein'in *Tractatus*'ta ele aldığı temel sorun, dilin mantıksal yapısının ne olduğudur. Filozof bu eserinde dilin sınırlarını belirlemeye çalışırken, aynı zamanda felsefenin sınırlarını da belirlemeye çalışır. Olgu ile değeri birbirinden ayıran yapının ne olduğu, aklın ve bilginin sınırlarının nereye kadar ulaşabileceği sorununu ciddi anlamda ele alan ve bu sorunu çözüme kavuşturmaya çalışan ilk filozof Immanuel Kant (1724-1804) olmuştur. Anglo-Sakson felsefenin temel uğraşlarından olan *olgu-değer* ikileminin bir

çözümünü vermeye çalışan Wittgenstein, bilinebilecek şeylerin olguya sınırlı kalacağı kanısına varmıştır. “*Olguların toplamı, neyin olduğu gibi olduğunu, aynı zamanda da bütün nelerin olduğu gibi olmadığını belirler.*”(1.12). (Wittgenstein, 2008: 15)

Böylelikle diyebiliriz ki, dünyayı oluşturan ya da dolduran olgular, değer alanını dünyanın dışına sürüklemeye zorlanırlar. Dilin sınırlarını belirleyen etkenin olgular olması ve dünyanın da bu olgulardan oluşması, değer alanının dünyada yerinin olmadığını zorunlu olarak söyler. Wittgenstein’in felsefi temellendirmesinde belirtmeye çalıştığı temel konu işte budur. Dil ile dünya arasında kurulan bağıntı, dilin de dünya gibi olgusal olmasından değil, dilin dünyanın sınırları içinde yer almasından kaynaklanır. Olgusal olma ve dünyada yaşama arasındaki eşdeğerlikte buradan gelmektedir. Wittgenstein, “*dilimin sınırları, dünyamın sınırlarını imler.*”(5.6). (Wittgenstein, 2008: 133)

Dil, dünyanın sınırlarını belirlerken aynı zamanda olguların sınırlarını da belirlemiş olmuyor mu? Çünkü dil, dünyanın içinde var olmakla dünya tarafından sınırları çizilmiş olmaktadır. Dünyanın sınırlarını çizen temel unsur ise olgudan başkası değildir. Kısaca belirtmek gerekirse, dünya ile yaşamın aynı olduğu sonucu kolayca ortaya çıkar. Ayrıca Wittgenstein’de hakikat ve anlam sorununa baktığımızda cümlelerin hakikati oluşturan biricik unsur olduğunu belirtir. Çünkü dili oluşturan unsur cümle yani önermedir. Gerçeklik dilde açığa çıkıyorsa bu durum ancak önermeler yoluyla ortaya çıkar. Dolayısıyla tümcelerin toplamı dili meydana getirir. Bu bağlamda birinci dönem Wittgenstein felsefesindeki gerçeklik anlayışı, önermelerin anlamlı olup olmadığıyla ilgilidir. Bir önermenin doğru ya da yanlış olmasına bakılmaksızın, anlamlı ya da anlamsız oluşuna göre gerçekliğinin olup olmadığına karar verilir. Daha sonra da anlamlı olan önermenin doğruluğu savunulabilir. “*Tümce ancak gerçekliğin bir tasarımı olabilmesiyle, doğru ya da yanlış olabilir.*”(4.06). (Wittgenstein, 2008: 55) Böylelikle felsefede söylenebilir olanın ortaya konulmasıyla söylenemez olanın alanı da belirlenmiş olur.

Sonuç olarak tasarımları dilde açığa çıkan şeylere ilişkin söylemlerin konuşulması, onların olgusal gerçekliklerinin bulunduğunu gösterir. Dile gelemeyen, yani anlamsal içerik olarak boş olan sözde-önermelerin gerçekliklerinin bulunmadığını söylemek de bu anlamda doğrudur. Dile gelen ve içerik olarak olgusal olan şeylerin gerçeklikleri vardır. Dilde söylem olarak bulunsa bile, olgu alanının dışında bulunan her türlü değer yargıları, kavramsal açıdan incelendiğinde boş ya da saçmadırlar. Wittgenstein, Tractatus’un son önermesinde yukarıdaki yargıyı şöyle özetler: “*Üzerine konuşulamayan konusunda susmalı.*”(7). (Wittgenstein, 2008: 173)

1.2. Anlamın Resim Kuramı

Wittgenstein felsefesinin ilk dönemi daha çok anlamın resim kuramıyla özdeş olarak anılmaktadır. Böyle bir yargıyı ise Wittgenstein’in “*olguların tasarımlarını kurarız*” (2.1), (Wittgenstein, 2008: 23) tümcesinden çıkarmak mümkündür. Bu resimlerin, diğer deyişle tasarımların nesnelere uygun düşmesiyle doğru, aykırı düşmesiyle de yanlış olduklarına karar verilir. Resim, nesne durumlarının olup olmamasının olanaklarını ortaya konması amacıyla gerçekliğin resmini çıkarır. Resimlerin nesnelere uygunluğu, aynı zamanda dil ve düşünceye

uygunluğunu da gösterir. Çünkü tasarımların kendisi dünyayı oluştururken, dilin de dünyayı biçimlendirdiği kanısını da unutmamak gerekir. Böylelikle diyebiliriz ki, asırlar boyunca felsefenin temelini oluşturan metafizik ve diğer felsefi görüşlerin temelinde bulunan *töz* fikrinin yerini *cümle* almıştır. Anlamın resim kuramına göre, bağıntı cümlesinde iki ismin birbiriyle olan ilişkisinin tespiti, gerçeklik ya da anlamlılık fikrini ortaya koymaktadır.

1.3. Mantık

Felsefe alanında Wittgenstein'in üzerinde durduğu önemli bir diğer konu da mantıktır. Wittgenstein'a göre mantığın temeli olgusal önermelere dayanır. Olgü önermesine p diyebiliriz ancak başkalarını olgunun dışında bırakılmasına da $\sim p$ diyebiliriz. Yani bir olgü önermesinin dile getirdiği şey, olgü olmayanın da dışlanmasını şart koşar. Bu bağlamda Wittgenstein, olumlu ve olumsuz önermelerin varlığından değil, olgusundan bahsetmektedir. Çünkü bir $\sim p$ ifadesi, aynı zamanda bir p ifadesini de varsayar. "*Olumsuz tümcenin imi, olumlusunun imiyle mi kurulmak zorundadır? Olumsuz tümce niye bir olumsuz olgü yoluyla dile getirilemesin. Ama burada da, işte, olumsuz tümce dolaylı olarak olumlusu aracılığıyla kurulmuştur. Olumlu tümce, olumsuz tümcenin varoluşunu varsaymak zorundadır.*"(5.5151). (Wittgenstein, 2008: 119)

Bu çerçevede denilebilir ki Wittgenstein'in savunduğu mantık anlayışı ontolojik temellidir; çünkü mantık, dünyanın bir yansımasıdır. Mantığın dünyayı doldurması, dünyanın sınırlarıyla dilin sınırlarının bir olması, mantığın da dünya ile eşdeğer olmasını gerektirir. Wittgenstein'e göre "*mantık aşkındır.*"(6.13). (Wittgenstein, 2008: 153) Dünyanın sınırlarının aynı zamanda mantığın da sınırları olması, onun uygulama alanının yalnızca dünya ile sınırlı olduğunu gösterir. Mantık dünyadan önce değildir, her ikisi birlikte vardır. Dolayısıyla Wittgenstein burada şu soruyu sorar: "*Bir dünya olmasaydı da bir mantık olacağına göre, nasıl oluyor da bir mantık var, bir dünya olduğuna göre.*"(5.5521). (Wittgenstein, 2008: 131) Wittgenstein, mantığın önermeleri totolojilerdir ve bu yüzden bir şey söylemezler. Önerme, bir resim olduğu sürece bir şey söyler; mantık önermeleri ise resim değildir. Kısaca ifade edilecek olursa önerme, "*yargının sözlerle dile gelişi; doğru ya da yanlış olabilen bir anlatım*"dır. (Akarsu, 1998: 141) Nesne durumlarının resmi bir şey dile getirirken, mantık nesne durumu olmadığı için hiçbir şey dile getirmez. Bu anlamda mantık sadece gösterir, yani imler.

O halde günümüzde çoğunlukla dil felsefesi başlığı altında yanıt aranan soruların önemli bir bölümü geçmişte metafizik, bilgi kuramı ve varlık bilgisi gibi temel felsefe dalları adı altında ele alınmıştır. Bu temel ilkedden de anlaşılacağı üzere, felsefe tarihinde dil ile zihin ya da dünya ile dil arasındaki ilişkinin doğasına dair ortaya bir öğreti koymamış felsefe okulu ya da filozofu yok gibidir. Dolayısıyla dil felsefesinin özel bir felsefe dalı olarak bağımsızlığını kazanması bir yana, öteki felsefe dalları için de belirleyici bir konuma yükselmesi özellikle Wittgenstein'in birinci dönem ile ikinci dönem felsefelerinde sergilenen dilsel dönemeç aşamasıyla gerçekleştirilmiştir. "*Dilin güçlü etkisi kültür varlığının her yanında kendini duyurur: Toplum, din, edebiyat tarih, bilim, eğitim gibi kültürün her yöresi en iç öğelerine dek zorunlukla dilin damgasını taşır. Yönü, amacı, kapsamı, başarısı ne olursa olsun, insanın yürüdüğü görünür-görünmez tüm yollar dilden geçer. Çepeçevre insan*

varoluşunun anakoşuludur dil. İnsan konuşan bir varlık olduğu için, her çağda güncel konu dil” olmuştur. (Uygur, 2008: 7) Dil üstüne düşünüşün tarihi, başta mantık olmak üzere bir bütün olarak felsefe tarihinden ayrılamaz.

Bu temel gerçeğin en önemli kanıtı geleneksel felsefe yapma tarzında bilgi, doğruluk, anlam ve us gibi en önemli felsefe kategorileri üzerine düşünmek ile bu kategorileri dil yoluyla ifade etmek arasında bir ayırma gidilmemiş olmasıdır. Bu bağlamda Wittgenstein’in “*Tractatus Logico-Philosophicus*” eserinde ortaya koyduğu resim kuramının doruk noktasını oluşturduğu bu görüş doğrultusunda düşünmeyi sürdürmüş filozoflar arasında Russell, Carnap, Quine ile öğrencisi Davidson vardır. Bu çerçevede düşünürlerden kimisi olgucu felsefenin geçerliliğini kesinleme kaygısıyla, Wittgenstein’in anlam için söylediklerinden çok önemli noktalarda ayrılan bir düşünce çizgisi izlemişlerdir. Çünkü bu düşünce çizgisinin en ayırt edici özelliği; olguculuğunda temel sorunu bir önermeyi anlamlı kılan önermenin ilkece doğrulanabilir olması olduğunu savlayarak anlam sorununun gerçekte bir doğruluk sorunu olduğu sonucuna varmadır. Varılan sonucun en önemli bir diğer yanı da şudur: Analitik ile sentetik önermeler bir yanda normatif değer biçici öbür yanda olmak üzere olgucu felsefenin çıkış noktalarından birini oluşturan olgu önermeleriyle değer yargısı bildiren önermeler arasındaki ayırımı sağlama alınmasıdır.

Kısaca belirtmek gerekirse, Wittgenstein’in ikinci dönemini yansıtan *Felsefi Soruşturmalar*’da ortaya koyduğu oyun kuramı adıyla da anılan kullanımcı anlam öğretisidir. Bu öğretinin savunduğu temel düşünceler, dilsel dönemeçten geçerek dil üstüne düşünmeyi sürdüren Austin, Peter Frederick Strawson (1919-2006), Gilbert Ryle (1900-1976) gibi Wittgenstein’in izinden yürüyen dil filozofların çalışmalarıyla verimli bir biçimde işlenmiştir. “-Bir şey söylemek bir şey yapmaktır, ya da bir şey söylerken bir şey yaparız, hatta bir şey söyleyerek bir şey yaparız derken kastedilen şeyi tepeden turnağa gözden geçirmenin- uygun olduğu ortaya çıktı.” (Austin, 2009: 117) Bir şey yapma edimine bir düzsöz ediminin yerine getirilmesi; yani konuşmanın bütün birimlerine yönelik inceleme diyebiliriz, yani konuşmanın adını veriyoruz.

Anlam öğretileri arasında günümüzde geçerliliği en çok tanınan bu anlayışa göre, anlam görüngüsü belli bir dil topluluğu içinde belli bir yaşam biçimi çerçevesinde toplumsal uzlaşılı yoluyla belirlenmiş birtakım kurallar uyarınca oynanan bir dil oyunu olarak temellendirilmektedir. Dolayısıyla bir şeyin anlamını öğrenmek demek o şeyin belli bir bağlamda nasıl kullanıldığını öğrenmek, yani o şeyi uygun biçimde kullanabiliyor olmak demektir. Wittgenstein ikinci dönem dil felsefesinde dil oyunu, aile benzerlikleri ve yaşam formu kavramlarını formüle ederek gramer çevresinde dil matrisini oluşturmaktadır. Daha açık bir deyişle filozof; meşhur levha döşeme taşı örneğinde olduğu gibi tuğla, kolon, kiriş gibi sözcükleri kullanmaktadır. Günlük konuşmada ve iletişimde bu sözcükler sürekli tekrar edilmektedir. “*İnşaat ustası A ile kalfası B’nin anlaşmalarına yarayacak olsun. A, yapı taşları kullanarak bir bina yapmaktadır. Yapı taşları olarak da küpler, sütunlar, plakalar ve kirişler vardır. B’nin görevi, taşları A’ya, onun ihtiyaç duyduğu sırayla vermektir. Bu amaçla, ‘küp’, ‘sütun’, ‘plaka’, ‘kiriş’ sözcüklerinden oluşan bir dilden yararlanırlar. A bunları*

yüksek sesle söyler; –B, bu seslenişi duyduğunda getirmesi gerektiğini öğrenmiş olduğu taş hangisiyse onu getirir.” (Wittgenstein, 2007: 24)

O halde Wittgenstein’in Felsefi Soruşturmalar’da gerçekleştirdiği anlam sorununu kullanım içerisinde çözmeye çalışması, dil felsefesinde önemli bir kırılmaya yol açmıştır. Filozof; anlam sorununa yaklaşım yordamında baş gösteren bu kırılmayla birlikte, dil felsefesi çalışmalarında baştan beri egemen bir konumda bulunan anlam sorununa yönelik yerleşik soruşturma kalıpları eski yerlerini ve değerini yitirmiştir. Böylelikle diyebiliriz ki, dil felsefesi için yeni bir soruşturma alanı açılmıştır. Dil felsefesi araştırmalarında 20. yüzyılda öne çıkan bir başka devrimde Chomsky’nin “*söz dizimci*” yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, kullanımcı anlam öğretisi de dilin temel amacının bildirişim olduğunu savunan dil bilim kaynaklı görüşlerde dil görüngüsünü açıklamada yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla Chomsky bu eksikliği gidermek için öncelikle insan doğası gereği *söz dizimci* bir varlık olduğu gerçeğine önem vermeye başlar. Bu bağlamda Chomsky dilin insan kavrayışına ilkece açık bir özü varsa bunun söz diziminde gizli olduğunu ileri sürer.

Sonuç olarak dil, insana özgü bir yetidir; çünkü insanın ortak biyolojik doğası doğrultusunda belirlenmiştir. Dolayısıyla dil, düşünce ve kavrayışı derin bir biçimde etkiler ve insan doğasının temelini oluşturur. Bu bağlamda Chomsky’ye göre insanı dile ilişkin bir inceleme yapmaya yönlendiren nedenler vardır. Düşünür bu gerekçelerini şöyle dile getirir; “*kişisel olarak benim merakımı uyandıran, en başta, dil incelemesinden, insan zihninin içkin özelliklerine ışık tutacak bir şeyler öğrenme olasılığı*”dır. (Chomsky, 2001: 155) Bu doğrultuda Chomsky, dile matematiksel bir biçim vermek isteyen varsayımsal-tümdengelimli yöntemini kullanmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle diyebiliriz ki, günümüzde çağdaş dilbilim alanında yapılan çalışmalarda Chomsky’nin *üretici-dönüşümsel* dilbilgisine göndermede yapılmaktadır.

O halde dil, insan doğasına ilişkin çalışmaların bir parçasıdır. İnsan zekâsı ve insan doğasının en önemli yönünü oluşturur. Kuşkusuz, insanı öteki canlı varlıklardan ayıran en belirleyici özellik onun, dili kullanma yeteneğine sahip olmasıdır. İnsan dili sevgi ve acı gibi duygulara yanıt veren koşullandırılmış ya da içgüdüsel basit bir refleks değildir. “*İnsanı öteki canlı varlıklardan ayıran en belirleyici özellik onun, dili kullanma yeteneğine sahip bir yaratık oluşudur. İnsan dili, sevinç, acı, açlık gibi duygulara yanıt veren koşullandırılmış ya da içgüdüsel basit bir refleks değildir. Dil yalnız iletişim işlevi gören bir araç olarak da sınırlanamaz. N. Chomsky, ‘insan kendi türüne özgü bir yeteneğe, genel akla ve de dış olaylara bağlı olmayan benzersiz bir zihinsel düzenleme tipine sahiptir.’*” (Kıran, 2006: 163) Dil, yalnız iletişim işlevi gören bir araç olarak da sınırlandırılmamalıdır.

Daha açık bir ifadeyle Wittgenstein, dil ve anlam çözümlemesi *Tractatus*’ta dil ile dünyanın yapısını her iki yapı arasındaki ilişkiyi betimleyen resim kuramına dayandırır. Dolayısıyla Wittgenstein için dünyanın değişmez yapısı, özü objelerdir; değişen sadece onların, görünüm, biçim ve düzenleridir. Objelerin içinde buldukları görünüm veya belirli bir yapı doğrultusundaki bir araya gelme düzenleri obje-biraradallıklarını ya da obje hallerini oluşturur. Böylelikle diyebiliriz ki, Wittgenstein’de dilin yapı yapıtaşlarını meydana getiren

kelimelerdir. Çünkü Wittgenstein'e göre biz olguları resmederiz. Bir resmin anlamını, o resmin ne söylediğini resmedilen objeye indirgemiş olur. Resim kuramı, objeleri kelimelerle ve olguları önermelerle eşleyerek anlamlı önermelerin doğruluk değerini olası olan ile düşünülebilir olanın uyumunda arar. Dil, doğası gereği obje biraradalıklarının betimlemesidir; çünkü gönderme yapmayan betimleme hiçbir şey söylememiş olur. O halde felsefenin işi; felsefi önermeler sunmak değil, düşüncelerin ve önermelerin açık bir hale getirilmesini sağlamaktır. Bu görevi de ancak dil üzerinde yapılan çalışmalarla dilin sınırlarını belirleyerek, yani düşünülebilir olanın ve konuşulabilir olanın alanını sınırlayarak birçok önermenin ve özellikle de metafizik önermelerin anlamdan neden yoksun olduklarını gösterilerek gerçekleştirilebilir.

2. Wittgenstein'da Felsefi Soruşturmalar (II. Dönem)

Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*'da sosyal etkinliği öne çıkaran yaşam biçimi kavramının bir parçası olarak dil oyunları kavramı bağlamında, dilin kurallarla yönlendirilen yapısını ön plana çıkarmaktadır. Filozof otuz yıl aradan (*Tractatus*'tan) sonra neden böyle bir çalışma yapma zorunluluğu hissetti? sorusunu sorarak *Felsefi Soruşturmalar*'a başlamak yerinde olacaktır. Wittgenstein, bu soruya şu açıklamayı getirmektedir:

“Burada, son 16 yıl boyunca üzerinde uğraştığım felsefi soruşturmaların tortusu olan düşünceleri yayımlıyorum. Pek çok konuya ilişkin bunlar: Karşılık, anlama, tümce, mantık gibi kavramlara, matematiğin temellerine, bilinç hallerine ve diğer şeylere. Bu düşüncelerin tümünü değiniler, kimi zaman aynı konuya ilişkin uzunca zincirler oluşturan, kimi zamansa çabucak bir alandan diğerine sıçrayan kısa paragraflar olarak yazıya geçirdim. —Başlangıçtaki niyetim bunları günün birinde, biçimine ilişkin olarak farklı zamanlarda farklı tasarımlar oluşturduğum bir kitap halinde bir araya getirmektir. Ama benim için asıl önem taşıyan şey, düşüncelerin bir konudan diğerine doğal ve kesintisiz bir sıra şeklinde ilerlemesiydi. Vardığım sonuçları böyle bir bütün halinde kaynaştırma yönündeki birçok başarısız girişimden sonra, bunu asla başaramayacağım aklıma yattı. Yazabileceğim en iyisinin her zaman için yalnızca felsefi değiniler olarak kalacağını, düşüncelerimin, ne zaman onları doğal eğilimlerine karşı olarak tek bir yöne doğru zorlayacak olsam, derhal felce uğradıklarını gördüm. —Tabii bu da tamamen soruşturmanın doğasına ilişkin bir şey. Çünkü bizi geniş bir düşünce alanını, çaprazlaşan yollar oluşturacak şekilde her yöne doğru boydan boya geçmeye zorlayan bu doğadır. —Bu kitaptaki felsefi değiniler, bu uzun ve çetrefilli yolculuklar sırasında oluşmuş bir dizi peyzaj taslağı adeta.” (Wittgenstein, 2007: 19).

Felsefi Soruşturmalar, felsefe tarihinde Wittgenstein'in ikinci dönem felsefesi olarak da bilinen görüşlerini ortaya koyduğu eseridir. Dolayısıyla 1951'de son şeklini vermeden hayata veda etmesiyle manevi mirasçıları; Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe (1919-2001) ve Rush Rhees (1905-1989) tarafından yayımlanan eser, felsefe tarihinde belirleyici bir yere sahiptir. Çünkü filozof *Tractatus*'taki argümanlarını eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır. Ancak *Tractatus*'ta ortaya koyduğu düşüncelerin etkisi sadece felsefeyle sınırlı kalmamış, düşünce dünyasının başka alanlarında da bu etki görülmektedir.

Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*'da özel dil sorununu temel oluşturan ve dilin işleyişine açıklık getiren düşüncesiyle bu soruna ilişkin bazı argümanları ortaya koymaktadır. Düşünür, özel dil sorununun açıklanmasıyla birlikte dil hakkında birtakım belirsizliklerin netliğe ulaşmasıyla anlam sorununa farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ayrıca bu bakış açısıyla dilin doğasına ilişkin birtakım felsefi ve kuramsal yanlış anlamlara da açıklık getirmektedir. Dolayısıyla *Soruşturmalar*'da sunulan dil anlayışı, özel dilin olanaksızlığını

mantıksal olarak içermekte ve özel dilin olanaksızlığına ilişkin geliştirilen savlar, dili kullanmanın koşullarını betimlemektedir. İkinci dönemde özel bir dilin ilkece olanaklı olmadığını, ancak dilin edimsel işleyişi serimlenerek dilsel pratik ve dilin uygulamalarını ön plana çıkarmaktadır. Özel dil sorunu bağlamında dilin ve anlamın yaşam biçimiyle ilişkisinde nasıl konumlandırıldığı daha açık bir biçimde gösterebilmektedir.

Daha açık bir deyişle özel dil sorunu, bu açıdan dili kullanmanın ve anlamın koşulu olarak yaşam biçimine yani yaşayan insanların sosyal bağlarına vurgu yapar. Bu yaklaşım kişiye özgü bir anlamlandırmanın da olanaklı olamayacağını desteklemektedir. Wittgenstein özel dilde şunu ifade eder; “*başka kimsenin anlamadığı ama benim ‘anlar gördüğüm’ seslere de ‘kişiye özel dil’ denebilir.*” (Wittgenstein, 2007: 113) Bu bağlamda Wittgenstein’deki temel düşünce, konuşan kişi dışında başkası için ilkece anlaşılamayan ve paylaşılamayan özel bir dil düşüncesidir. Filozof özel dilin olanaklı olmadığını kanıtlamasından çok, özel dilin olanaksızlığı düşüncesinin dil ve anlam sorunları açısından içerimlerinin gündeme getirilmesine önem vermektedir. Ayrıca Wittgenstein, “*özel dil (‘Privatsprache’)’in olmazlığını göstermekle tekbenciliğe karşı çıkar.*” (Soykan, 1995: 104) Böylelikle diyebiliriz ki; Wittgenstein, birinci kuşak analitik filozoflar üzerinde yarattığı etkiyi, ikinci kuşak analitik filozoflar üzerinde yaratamamıştır. Bu çerçevede düşünür; yanlış anlamaların ve yorumların hedefi olmuştur. Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*’da atomal önermelerin ideal mantıksal formunu bir tarafa bırakmıştır. Mantıksal formların sahip olduğu değişik belirlenmesine yalnızca atomal olguların bilgisinin imkân sağlayacağını varsaymaktadır. Platonculuk karşıtı programının ardından giderek en sonunda, *Tractatus*’ta rol oynayan tek *form*’u geçersiz sayma noktasına ulaşmaktadır. Fakat Wittgenstein, bunu yapmakla *a priori* olarak kavranılan bir mantık uygulamasını ve evrensel olarak görülen bir dil tasarımı terk etmektedir. Bütün bunların sonucunda yeni bir analiz yöntemi ve yeni bir felsefe anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Wittgenstein; *Felsefi Soruşturmalar*’da dilin doğasını ve yapısını inceleyen anlamlı ifadeyle, anlamsız ifadeyi ayırmanın ne olduğunu ortaya koyan anlamların dile nasıl iletildiklerini betimleyen sözcükler, nesnelere, cümlelerle olgu ya da olgu bağlamları arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Böylelikle diyebiliriz ki Wittgenstein, dil ile gerçeklik arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu açıklayan ve dilin pragmatik, göstergebilim, retorik gibi boyutlarını araştıran, dilin insan yaşamındaki önemini bütün yönleriyle ele alan bir dil felsefesini kurmuştur. Ancak dil felsefesinin ilk temelleri; ayrı bir felsefi çalışma alanı olarak, XIX. yüzyılın ilk yarısında Walter Hohmann (1880-1945), Johann Gottfried Herder (1749-1832) ve Alexander Von Humboldt (1796-1859) tarafından atılmıştır. Dil felsefesini “*kesin olarak kuranlar Hamann, Herder ve W. v. Humboldt olmuştur.*” (Akarsu, 1998: 54) Sonuç olarak Wittgenstein’in, dilsel dönemeç olarak nitelendirilen dil felsefesi çalışmasıyla felsefede yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Çağdaş dil felsefesi anlam görüngüsünü bütün yönleriyle açıklayacak genel bir kuram oluşturma çabasıdır. Filozof bu kurama ulaşmak için üç önemli yaklaşımdan söz eder. Bunlar; göndergeci yaklaşım, tasarımcı-zihinselci yaklaşım ve kullanıcı dil oyunları yaklaşımı.

2.1.Göndergeci Yaklaşım

Dildeki tek tek anlam birimlerinin dünyadaki şeylere karşılık geldiğini belirten görüştür. Tümceler olgu bağlamlarını ve nesne yapılarını betimleyen dilsel tasarımlar bilinmektedir. Bu yaklaşımda *söz-şey* ve *cümle-olgu* bağlamına gönderme yapılır. Dilin temel görevi betimleme işlevidir. Dolayısıyla Russell, Carnap, Quine, ve Davidson Wittgenstein'in *Tractatus* döneminde ortaya koyduğu resim kuramı yaklaşımını savunurlar. Böylelikle diyebiliriz ki, *anlam sorunu doğruluk sorunudur*, ifadesi bu yaklaşımın temel konusudur. Çünkü insan, sahip olduğu sembolik sistem vasıtasıyla varlığını kuşatan semboller dünyasına anlam verir.

2.2.Tasarımcı-Zihinselci Yaklaşım

Anlamın insanların zihinlerindeki tasarımlardan, imgelerden ya da birtakım başka ruhbilimsel görüngülerden meydana geldiğini öne süren yaklaşımdır. “*Şeylere anlam veren sözcükler değildir; fakat sözcükler aracılığıyla şeylere anlam veren insanlardır. Wittgenstein’a göre, anlamlama etkinliği, zihinsel bir edim ya da özel içsel bir deneyim değildir; bir yaşama-biçimi, bir kültür çevresi içine örülmüş dilsel davranıştır. Dolayısıyla ‘bir dil tasarlamak, bir yaşama-biçimi tasarlamaktır.’*” (Altuğ, 2008: 168) Ancak John Locke (1632-1704) ve diğer deneyimciler anlam açıklamasını deneyim olgusunun doğasını kavrama amacıyla temellendirmektedirler. Çünkü Locke göre; sözcükler düşünceler için değil, düşüncelerin açıkça anlatılması ve iletişim için gereklidir. Çünkü Locke zihinsel önermeler ile sözel önermeler arasında yaptığı ayrımı açıklamaktadır.

Locke bir kimse ya dilin yetersiz kullanımı ya da düşüncesinin açık olmayışı nedeniyle kendisini iyi anlatamayabilir. Daha açık bir deyişle, düşüncesini açıklamanın kendisi de dili açık biçimde kullanma sorunudur. Filozof sözcüklerin yerini tuttıkları idelerden daha çabuk ortaya çıktıklarını açıklar. Locke, “*konuşmamızın çoğunun papağan konuşmasından büsbütün değişik olmadığını düşünür: benzemeyen yanı, papağanın, ‘söylediği’ şeyi yeniden düzenlemesinin kesinlikle olanaksız olmasına karşın, bizim öyle olmayışımızdır.*” (Locke, 2004: 43) Locke’un açıklamalarında anlaşıldığı gibi günlük hayatta konuşma dilinde bazen insanlar arasındaki iletişimde benzer bir durum söz konusudur. Çünkü günlük yaşamda karşılaşılan ya da iletişim ağları yoluyla alışkanlık haline getirilen, ne yapıyorsun? nasılsın? soruları gibi. Bu soruları karşı taraftaki kişi veya kişilere sorulduğunda verilen yanıtlar dar bir kasnakta olup, çoğunlukla aynı ya da birbirine benzer kalıplaşmış, çaba sarf edilemeyen hazır cevaplardır. Sonuç olarak insanlar, günlük konuşmalarında sıklıkla kısaltılmış cevapları kullanırlar.

2.3. Kullanımcı-“Dil Oyunları”-Yaklaşım:

Anlam kullanımdır, düşüncesi bağlamında şekillenen bu yaklaşımın temsilcileri Austin, Strawson, Searle, Ryle ve Wittgenstein’dir. Wittgenstein’a göre *dil oyunları* bu yaklaşımın ana konusudur. Kullanımcı dil oyunları yaklaşımına göre anlam; belli bir dil topluluğu içinde, belli bir yaşam biçimi çerçevesinde, toplumsal uzlaşa yoluyla belirlenmiş bir

takım kurallar uyarınca oynanan bir dil oyunu olarak temellendirilmektedir. Çünkü *dil oyunu*, ikinci dönem Wittgenstein felsefesinin temel konusunu oluşturmaktadır. Filozof, dil kullanma ile oyun oynama arasında eğitici bir benzerlik olduğunu vurgulamaktadır. Wittgenstein bu benzerliği; doğal dillerin nasıl birbirlerine benzemediklerini, doğal dili yöneten kuralların kesin ve katı dizgeler olmadığını göstermek için kullanır. Bu çerçevede bir *dil oyunu*, dilin basit bir biçimidir. Örneğin inşaat ustaları; kalıp, sütun, levha ve kiriş gibi kendi aralarında basit bir dil geliştirmişlerdir. Filozof bu yöntemle tanımlanan ad ile adlandırılan nesne arasında kurulan bir bağlantıyı somut bir şekilde ele almaktadır. Böylelikle diyebiliriz ki dil, gündelik yaşamımızın ve pratiklerimizin içinde tıpkı bir ağ gibi örülmüştür. Wittgenstein bu örneklerle dildeki farklılıklara dikkat çekmek için kullanır. Dil uygulamaları, sonsuz ve değişik biçimde gelişir, çünkü “*bir sözcüğün karşılığı, dildeki kullanımıdır.*” (Wittgenstein, 2007: 41)

Wittgenstein *Tractatus Logico-Philosophicus* dönemindeki felsefi çalışmalarında resim anlam teorisini temele alıp cümle durumlarını yansıtmaktadır. *Felsefi Soruşturmalar* döneminde ise sosyal ve dilsel eylemlerini dili temel alarak dil oyunu, yaşam formu, aile benzerlikleri, görüş birliği ile birlikte dil matrisi kavramlarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda her dil oyununun kendi iç kuralları vardır. Bu kurallar çerçevesinde anlam kurulmaktadır. Ayrıca, bir şey ancak ait olduğu dil oyunu bağlamında yargılanmalı ve anlamlandırılmalıdır. Örneğin “*oyun dediğimiz süreçleri ele al. Bir oyun tahtası üzerinde oynanan oyunları, kâğıt oyunlarını, top oyunlarını, mücadele içeren oyunları, vs. kastediyorum. Bunların hepsinde ortak olan nedir? –‘Hepsinde ortak olan bir şeyin olması gerek, yoksa ‘oyun’ denmezdi bunlara’ deme–bunun yerine, hepsinde ortak bir şey olup olmadığına bak. –Çünkü bunlara baktığında, hepsinde ortak olan bir şey görmesen de benzerlikler, akrabalıklar göreceksin, hem de bir dizi. Söylediğim gibi: Düşünme, bak! – Örneğin tahta üzerinde oynanan oyunlara bak, türlü çeşitli akrabalıklarıyla. Şimdi de kâğıt oyunlarına geç: Burada ilk kümedekilere denk düşen pek çok şey bulacaksın ama pek çok ortak özellik kaybolacak, yenileri ortaya çıkacak. Şimdi de top oyunlarına geçersen kimi ortak şeylerin korunduğunu, ama pek çoğunun da kaybolup gittiğini görürüz. –Hepsi de ‘eğlendirici’ midir? Satrancı dokuz taşla karşılaştır. Ya da hepsinde kazanmak ve kaybetmek veya oyuncular arasındaki rekabet midir söz konusu olan?” (Wittgenstein, 2007: 51) Böylelikle diyebiliriz ki, bu benzerlikleri dile getirmek ailevi benzerliklerini ifade etmekten başka bir şey değildir. Çünkü aile üyeleri arasında da bu şekilde çeşitli benzerlikler görülmektedir. Ayrıca Rossi bu fenomenlere dayanarak dil oyunları “*kavramı, hiç kuşkusuz Wittgenstein’in anlatmak istediği şeyi aydınlatmaya imkân sağlar. Bu kavram daha önce Notes on Lectures [Okuma Notları]’ta ortaya konmuştu: ‘Herhangi bir şey, yaşamımızda bir rol oynamıyorsa, dil oyunu olarak adlandırılır’. Biraz bulanık bir tanım olsa da, dil oyunları ile etkinlikler ve insan yaşamı arasındaki bağa vurgu yapmaktadır. Dil oyunlarının araştırılması, dilin ilkel formlarının ya da ilkel [primitif] dillerin araştırılmasıdır.*” (Rossi, 2001: 43) Dolayısıyla felsefe tarihindeki birçok sorun; bir dil oyununa ait özellikleri, bir başka dil oyunu kurallarına bağlı kalınarak yargılanmasından kaynaklanmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse Wittgenstein, günlük dili kullanarak bu dille felsefi sorunların kaynağını anlamaya çalışmıştır.*

Sonuç

Wittgenstein *Tractatus Logico-Philosophicus*'taki felsefi çalışmalarında resim anlam teorisini temele alıp cümle durumlarını ortaya koymaktadır. Ancak *Felsefi Soruşturmalar*'da ise sosyal ve dilsel eylemlerini dili temel alarak dil oyunu, aile benzerlikleri ve yaşam formu kavramlarını formüle ederek gramer çevresinde dil matrisini oluşturmaktadır. Ayrıca filozof *Soruşturmalar*'da özel bir dilin ilkece olanaklı olmadığını, ancak dilin edimsel işleyişi serimlenerek dilsel pratik ve dilin uygulamalarını ön plana çıkarmaktadır. O halde aradan geçen bu kadar zamandan sonra filozof neden böyle bir çalışmaya gereksinim duymuştur? Wittgenstein'in *Tractatus*'ta ortaya koyduğu argümanları sorgulayarak, acaba onu ikinci dönem dil felsefesini yazmaya iten gerekçeler nelerdi? Aslında bu soru, Wittgenstein araştırmaların temel konusu olmuştur. İkinci dönem Wittgenstein çalışmalarıyla birinci dönem Wittgenstein çalışmaları arasında şöyle bir ayrım vardır; birinci dönemde Russell ve Frege'den aldığı ilham gibi dışarıdan herhangi bir etkilenmenin olmamasıdır. Birinci dönem Wittgenstein felsefesinin bilinen en temel argümanlardan biri; metafizik ifadelerin anlamsız olduğu ve ancak söylenebilen şeylerin doğal bilimlerin olduğu düşüncesidir.

Bu bağlamda Wittgenstein'deki *metafizik realizmi* onun birinci dönem felsefesinin arka planı olan *mantık* anlayışındaki Frege ve Russell'cı platonizmin bir yansıması olarak görülmektedir. Ona göre mantık gerçekliğin gizli yapısını oluşturur. Mantık dünyanın yansımasıdır. Çünkü ikinci dönem Wittgenstein felsefesi *sınırlı zihinlerin bilimi* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak filozof böyle bir yöntemle hiçbir bilimsel sorunu çözememiştir. Wittgenstein'in ikinci dönemindeki asıl amacı, birinci dönemindeki metafizik anlayışından kendini koparmak istemesidir. Wittgenstein'in *Tractatus*'ta geliştirdiği resimsel anlam kuramında dil ile dünya arasındaki bağıntı zayıftır, yani birinci dönemde dili açıklamaya ilişkin argümanları yeterli değildir. Dolayısıyla *Felsefi Soruşturmalar*'da dilin işleyişini belirlemede, sözcüklerin anlamını ön plana çıkarmada ve dile daha kapsayıcı bir bakış açısı kazandırmaktadır. *Tractatus*'ta daha çok dilin tek biçimli kullanımı üzerinde yoğunlaşırken, *Felsefi Soruşturmalar*'da özellikle dili çevreleyen sosyal pratikler ve dilin farklı şekillerde kullanımları üzerinde durmaktadır. Çünkü dilin nasıl işlediğine ilişkin birtakım yanlış anlamalara karşı Wittgenstein, dilde kullanılan kavramlar arasındaki gramatik farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca dilin farklı bölgelerindeki, farklı kullanımlarına da dikkat çekerek dilde varolan karışıklığı gidermeye çalışmıştır.

Kısaca ifade edilecek olursa; ikinci dönem Wittgenstein felsefesi, birinci dönemde ortaya çıkan kafa karışıklığına dair bir mücadele olarak da görülebilir. Wittgenstein'in *Nachlass*ında yer alan; *"felsefe dilin büyülenmesine karşı mücadeledir"* yaklaşımı felsefe zekâmızın dil aracılığıyla büyülenmesine karşı bir mücadeledir. Bu yaklaşım filozofun ikinci dönem dil felsefesinin ana temalarından birini oluşturur. Ayrıca Wittgenstein'in ikinci dönemi, bir anlamda birinci dönemine bir *"dilsel dönemeç"* olarak ifade edilir. Filozof ikinci dönemin dil felsefesinde dilin günlük kullanımı üzerinde durmaktadır. Böylelikle diyebiliriz ki, ikinci dönemde Wittgenstein halka gitmiş, toplumsal halk dilini kullanmıştır. Dilin organizma olarak yaşayan yüzüne vurgu yapmıştır. Çünkü dil, tıpkı bir şehir gibi büyüyen bir özelliğe sahiptir. Bu bağlamda bir dil imgelemek bir yaşam biçimini imgelemek demektir.

Daha açık bir deyişle, Wittgenstein'in felsefesi hem Analitik Felsefe'nin hem de kıta felsefesinin öncü filozoflarını birçok açıdan etkilemesi bakımından felsefe tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü filozofun birinci dönemdeki düşüncesini ikinci dönemde değiştirmesine rağmen, zaman zaman metafiziksel açıklamalara dayalı model oluşturma düşüncesini de dile getirmektedir.

Kaynakça

- AKARSU, Bedia, (1998), *Felsefe Terimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- ALTUĞ, Taylan, (2008), *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- AUSTIN, John, Langshaw, (2009), *Söylemek ve Yapmak*, (Çev. R. Levent Aysever), İstanbul: Metis Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet, (2000), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- CHOMSKY, Noam, (2001), *Dil ve Zihin*, (Çev. Ahmet Kocaman), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- KIRAN, Zeynel & Kiran, (Eziler), Ayşe, (2006), *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- LOCKE, John, (2004), *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ROSSİ, Jean-Gérard, (2001), *Analitik Felsefe*, (Çev. Atakan Altınörs), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- SEARLE, John Rogers, (2000), *Söz Edimleri*, (Çev. R. Levent Aysever), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- SOYKAN, Ömer, Naci, (1995), *Felsefe ve Dil Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- UYGUR, Nermi, (2008), *Dilin Gücü*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, (2007), *Felsefi Soruşturmalar*, (Çev. Haluk Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- WITTGENSTEIN, Ludwig, (2008), *Tractatus Logico-Philosophicus*, (Çev. Oruç Aruoba), İstanbul: Metis Yayınları.